

KERÉKGYÁRTÓ ÁGNES
Budapesti Corvinus Egyetem
kerekgyartoagi@citromail.hu

A deliberáció esélyei az intézményesült nyilvánosságban

Dolgozatunkban azt vizsgáljuk meg, hogy a jelenlegi helyzet demokratikus alternatíváját kereső deliberatív elméletben milyen szerep juthat a nyilvánosság intézményeinek, azon belül és különösen a törvényhozó testületnek. Lehetséges-e egyáltalán a deliberáció alapelveit összeegyeztetni a parlamentek jellemzőivel? Ha nem – a dolgozat emellett sorakoztat fel érveket – nem volna-e értelmesebb az intézményi vonal és az eljárási szabályok helyett az informális kommunikációs formák előtérbe helyezése?

Bevezetés: mikro és makró deliberáció

A huszadik század második felétől egyre inkább megfogalmazódik az a probléma, hogy a demokrácia kiüresedett, az egyének egyre kevésbé tudnak – és akarnak – részt venni a közügyek megoldásában: boldogulásukat a társadalomtól függetlenül, magánéleti stratégiák kidolgozásával képzelik (Kiss, 2007: 139). A tömegkommunikáció és a globalizáció különböző módon, de egyaránt **leértékelte az egyén politikai szerepét**, csökkentette véleményének súlyát – a hangsúly a média szűrőjén keresztül a professzionális politikusok tevékenységére került. Ezt a helyzetet fogalmazza meg a **schumpeter-i elitista elmélet**: eszerint az, hogy a politikusok diktálnak, mint egyfajta „politikai” vállalkozó, a társadalmat alkotó egyének pedig csupán a felkínált „áruból” választanak – a modern tömegdemokrácia természetes velejárója. A deliberatív demokráciaelmélet azonban ezt korántsem veszi természetesnek és arra törekszik, hogy a demokrácia kiüresedett vázát újra feltöltse valódi tartalommal és így próbálja megszüntetni az emberek távolmaradását. A deliberáció mint jelző, utal az elképzelés kommunikatív alapjaira – ennek megfelelően ebben az elméletben központi szerep jut a demokrácia egyébként nélkülözhetetlen alkotóelemének – a nyilvánosságnak.

A nyilvánosság demokratikus megreformálásra a deliberatív elmélet nézőpontjából két lehetőség adódik, ezeket Carolyn M. Hendriks tanulmányában a deliberatív demokráciaelmélet két áramlataként különbözteti meg: mikro- illetve makró koncepciónak nevezve őket (Hendriks, 2006). A **mikro szint** „a deliberatív eljárás ideális feltételeinek megfogalmazására koncentrálna. Az

elméletnek ez az iránya korlátozza a beszélgetést abban, hogy kik vitatkoznak, a civil társadalomra pedig egyáltalán nem utal.” Ezzel szemben „a makró elmélet hívei a deliberáció informális, diszkurzív változatait hangsúlyozzák, melyeknek helye a nyilvánosság” (Hendriks, 2006: 487). Szerzőkkel is illusztrálja, mire gondol a két irányzat kapcsán; eszerint a mikro elmélet kutatói között találjuk Jon Elstert, Joshua Cohent, Gutmann és Thompsont, míg a tágabb értelmű makró koncepcióban gondolkodnak Seyla Benhabib, Jürgen Habermas és John S. Dryzek. Ezt a két elképzelést megfogalmazhatjuk úgy is, hogy a mikro koncepció jelöli a nyilvánosság intézményesült, míg a makró koncepció az informális szféráját. Azaz egyrészt megpróbálhatjuk a deliberáció alapelveit a nyilvánosság intézményesült formájában – a parlamentben, a civil egyeztetési eljárások során, vagy a szociális párbeszéd rendszerében – érvényesíteni. Másrészt gondolhatjuk úgy is, hogy a deliberáció alapelvei olyan feltételeket kívánnak meg, melyek a jelenlegi berendezkedésben csak a nyilvánosság informális szférájában – újságok, kávéházak, fórumok, szalonok – érvényesülhetnek.

Tanulmányunk terjedelmi okokból csak a mikro koncepcióra koncentrálna: azt vizsgálja, hogy a nyilvánosság intézményesült szervei alkalmasak lehetnek-e deliberatív eljárások lefolytatására, vagyis megvalósulhatnak-e a deliberáció alapfeltételei a képviselői demokrácia nyilvánosságának intézményi keretei között? Ehhez először röviden áttekintjük a deliberatív elmélet fő mondanivalóját, majd az intézményi elképzelés ismertetése után végigvesszük a modern parlamentek jellegzetességeit, amelyeket összevetünk a deliberatív alapelvekkel. A tanulmány az ezekből levont konklúzióval zárul.

I. A deliberatív elmélet alapjai

A deliberatív demokrácielmélet az uralkodó demokrácia-felfogás kritikájaként, illetve meghaladásaként jelent meg az 1990-es években, elutasítva az egyszerű szavazat-aggregáción, vagy érdekversengésen alapuló döntéshozatali eljárásokat, melyek gyakran irracionális és önkényes eredményekhez vezettek. E teória tehát a jelenlegi demokrácia-felfogás megújítására törekszik, újrafogalmazza a döntéshozatali folyamatokat, a résztvevők körét, és a kommunikáció formáit. Lévén rendkívül fiatal, az elmélet kidolgozottságának szintje még csak közelíti más, klasszikus demokráciakoncepciókét, az egyes szerzők írásait összességében tekintve is sok a bizonytalanság, a kérdőjel. Mit tekinthetünk mégis annak a konstruktív magának, amelyben minden szerző egyet ért?

„Habermas deliberatív demokrácia modelljében (...) a politikaelmélet republikánus és liberális tradíciójának legvonzóbb elemeit válogatja ki, majd kommunikatív keretben egyesíti őket.” – írja Hans Wiklund (Wiklund, 2006: 283) a deliberáció filozófiai alapjait vizsgálva. A két tradíció politikafogalmát szemügyre véve megállapítja, hogy míg a liberális gondolkodónál a politika magánjellegű természetét illetően és eszköz-szerű céljait illetően, addig a

Kerékvártó Ágnes • A deliberáció esélyei az intézményesült nyilvánosságban

republikánusoknál a politika természetében közösségi – céljai pedig nem-instrumentálisak. Jürgen Habermas kombinációjában a végeredmény olyan demokratikus politika lesz, mely közösségi természetében, ugyanakkor céljai – legalábbis részben – eszköz-jellegűek. Ezáltal újraéleszti azt a republikánus elvet, mely szerint a politika célja a közérdek felkutatása és megvalósítása, szemben az önző, érdekezérelt egyének harcával, de egyetért a liberális tétellel, hogy a magánérdekeknek ütközniük kell, és az ekkor keletkező konfliktusok feloldásához szükségesek a politikai intézmények. Az alternatív - deliberatív politika végső soron a kommunikatív racionalitás talaján álló érvek épül, legitimitását pedig az adja, hogy szabad és egyenlő individuumok közötti deliberatív eljárás során jön létre. A deliberatív szituáció alapját tehát a Habermas nevéhez fűződő kommunikatív cselekvésemélet jelenti (Habermas, 1985). E szerint a kommunikatív térben, az ideális beszédhelyzetben az egyes aktorok között racionális érvekkel folyik a vita, melynek célja a konszenzus (nem kompromisszum!) elérése. A deliberáció során az egyének elvonatkoztatnak saját érdekeiktől és mindahányan a közjót keresik. Ebben a folyamatban minden résztvevő fél egyenrangú, egyenlő lehetősége nyílik a megszólalásra, egymás véleményére nyitott és respektilja azt. A vita során elhangzó érvek közül biztosan lesz olyan, mely mindenkit meggyőző helyességéről, így azt az összes részt vevő fél egyetértően fogadja el.

Bár a konszenzus kívánatosságát és létrejöttének lehetőségességét illetően is vannak szkeptikus hangok, a deliberatív demokrácia teoretikusai a konszenzusra törekvést axiómaként fogadják el. A deliberatív demokrácia lényege tehát „... a döntéshozás kollektivitása, a releváns aktorok részvétele (a részvétel egyenlősége növelésének mértékében a demokrácia is nő), az érvek és indítékok kicserélése és megfontolása – a preferenciák átalakulása céljából” (Elstub, 2006: 303). Hozzáteszi, hogy ez a néhány elem még elég tág és rugalmas elképzelések megalkotását teszi lehetővé, de egy bizonyos határon túl tágítani a deliberáció fogalmát azzal a veszéllyel jár, hogy az elmélet jelentését veszti és feleslegessé válik.

II. Deliberáció az intézményesült nyilvánosságban

A deliberatív demokrácia intézményesíthetősége kapcsán differenciált nézeteket vehetünk egybe. Az elképzelések két nagy csoportra bonthatók aszerint, hogy mi a válaszuk arra a kérdésre, hogy a meglévő demokratikus mechanizmusokat tegyük-e deliberatívabbá, vagy képezzünk új arénákat a deliberáció számára? Az egyik felfogás szerint a deliberáció megvalósítására a már eleve létező demokratikus intézmények a legalkalmasabbak, konkrétan az egyes államok törvényhozó szerveit kellene ebbe az irányba terelni. Más csoportba tartoznak azok, akik szerint a deliberáció alkalmazását új, kifejezetten erre a célra alakuló intézményekben kell elkezdni.

X. RODOSZ Konferencia 2009. november 13-15., Kolozsvár

Az intézményi elképzelés szerint tehát a deliberatív demokrácia lényege – és ennyiben több magánál a deliberatív kommunikációnál – hogy az előbbinek szoros kapcsolata kell, hogy legyen valamilyen formális, demokratikus döntéshozatali eljárással. A döntéshozatal fő szereplőjévé a modern liberális demokráciákban a kormány vált, a politikai döntések – a jogpolitikai szféra közvetítésével – törvényekben és más jogszabályokban öltenek testet, melyek elfogadásában a parlamentnek jelenleg is központi szerep jut. Ezért a szerzők egy csoportja intézményes keretek között megvalósítandó deliberációt a parlamentben látja a legértelmesebbnek. A parlamentek vizsgálata szerint, vagyis, hogy mennyire képesek a törvények végső tartalmának formálásában részt venni, megkülönböztetünk vita – illetve munkaparlamenteket, más felosztás szerint aréna, vagy transzformatív típusú parlamenteket. A „vitaparlament” elnevezés azonban könnyen félrevezető lehet, ha a deliberáció fogalmával próbáljuk összevetni. Erre példa Anthony J. McGann (McGann, 2006) tanulmánya is. A szerző amellett érvel, hogy a modern parlamentarizmusban, ahol a kormány lényegében átveszi a törvényhozói szerepet, a parlamentek legfontosabb funkciója a deliberáció marad, szó szerinti fordításban tehát a vitatkozás, tanácskozás. A probléma abban jelentkezik, hogy nála a deliberáció leeredukált, elsődleges értelme jelenik meg, ami azt sugallja, hogy a deliberáció az aréna típusú (vita)parlamentben meg is valósul – holott ez a legkevésbé sincs így. A vitaparlament ideáltípusában a képviselők „csak” vitatkoznak a nyilvánosság megszólítása érdekében, mivel a döntéshozatalra nincs befolyásuk. A deliberatív vita során a képviselők azért vitáznak, hogy érveik konszenzusa megjelenjen magában a döntésben.

A parlamenti deliberáció megvalósíthatósága mellett érvelő szerzők tehát úgy vélik, hogy a megoldás kulcsa egyrészt azért a parlamenteknél van, mert ez a képviseleti demokrácia legfontosabb intézménye, másrészt azért, mert a tanácskozás valamilyen formája itt már meg is valósult – erre a folyamatra csupán rá kell segíteni különböző eljárási szabályok bevezetésével. Itt utalnunk kell Jürgen Habermas *A társadalmi nyilvánosság szerkezetváltozása* című alapvető művére. Ebben Habermas a polgári nyilvánosság legfontosabb intézményének tekintette a parlamentet, és anélkül, hogy idealizálta volna, hitt annak működési elveiben. Azonban ugyanebben a könyvben ő maga is azt veszi észre, hogy a tömegdemokráciák korában a parlament funkciója átalakult, az eddigi vitázó, okoskodó testület helyett: „... a parlament tendenciájában olyan fórummá alakult át, ahol utasításokhoz kötött pártmegbízottak találkoznak, hogy már meghozott döntéseket bejegyeztessenek” (Habermas, 1971: 296).

A parlamentek működésében Habermas meglátása óta sincsenek olyan tendenciák, melyek bármilyen formában a deliberáció irányába mutatnának. Nem kerülhetjük meg azonban azt a kérdést, hogy Habermas, aki saját elméletét deliberatív jog és politikaelméletnek nevezi, a deliberációt miért látja mégis biztosítottnak parlamenti eljárások révén ahelyett, hogy a tágabb nyilvánosság valamiféle korrekcióját dolgozná ki? Gondolatmenetéből ugyanis az következik,

hogy a parlament nem alkalmas a deliberatív eljárások lefolytatására, mégpedig éppen azért nem, mert a törvényhozó testület nem az életvilág, hanem a rendszer része. A kommunikatív racionalitás, vagyis a megegyezésre törekvés eredeti helye az életvilág, ugyanúgy, ahogyan a rendszerben a strukturális/célrationalitás érvényesül. Habermas fő problémája a *Kommunikatív cselekvések elméletében* éppen az, hogy: „Rendszer és életvilág viszonya ugyanis alapjában problematikusá lett, mert a politika – mint a rendszer egyik alrendszere – „nem bolond”, hogy az életvilág kommunikatív, demokratikusan legitimált elvárásainak eleget téve, lerontsa a gazdaság ésszerűsítését – ehelyett a rendszer (a gazdaság) funkcionális kívánalmainak eleget téve, lerontja és maga alá gyűri az életvilágot. (kiemelés az eredetiben)” (Papp, 1987: 59) Habermas ezek után – nem következetesen – a rendszeren, azon belül egyik alrendszerén, a politikán kéri számon a kommunikatív megegyezésre törekvés csíráit, az eredeti rendszerelméleti felbontást ezáltal értelmetlenné téve. Ha ugyanis ezt a csírát meg is találja, akkor szintén rendszer és életvilág harmonikus viszonyát bomlasztja fel, csakhogy itt az életvilág furakszik be a rendszerbe, akadályozva annak funkcionalista racionalitását. E törekvés értelme Habermas úgynevezett jogállami fordulatával magyarázható (Halmi, 1994), amivel feladta a kritikai nézőpontot, munkássága ezután csupán a liberális állam reformálására szorítkozik.

Az intézményes nyilvánosságban megvalósítandó deliberáció tekintetében azonban egy **másik álláspont** is megjelenik. Néhány szerző úgy találja, hogy a deliberációt nem szükséges a törvényhozásban megvalósítani, hanem a vita számára **különálló testületeket lehetne létrehozni**, melyek a három hatalmi ággal való kölcsönhatásban az egész döntéshozatali folyamatot végső soron deliberatív irányba terelnék. Erre már most is létező **példa** a laikusokból álló **esküdtársi** rendszer, melyről Mark B. Brown írt érdekes összefoglalást (Brown, 2006). Gondolatmenete szerint az esküdtárs kiváló eszköz arra, hogy deliberatív eljárásokkal korrigáljuk a képviseleti demokrácia hiányosságait. A laikusokból álló esküdtársékek betölthetik az űrt a formális és informális deliberatív eljárások között, mivel az állampolgári részvételnek olyan speciális jellemzőkkel bír, sajátos formáját jelentik, mely más típusokban nem található meg. Négy ilyen jellemzőt sorol fel: „(a) Lehetőséget ad a szakértők és laikusok közötti párbeszédre, (b) ... korlátozza mind az érdekcsoportok képviselőinek, mind a kormányzati csoport tagjainak részvételét, kizárva őket az eljárásból (c) a tagoknak nincs arra felhatalmazásuk, hogy kötelező döntéseket hozzanak (d) mondanójukat egyaránt címzik a közintézményeknek és a tágabb nyilvánoságnak.” (Brown, 2006: 204).

III. Deliberáció és parlament

A két elképzelés közül (parlamentari deliberáció vagy külön testületek létrehozása a deliberáció számára) véleményünk szerint a parlamentari deliberációval érdemes foglalkozni, mivel a demokrácia fokozatos átalakítása - kitágítása csak a legfontosabb intézményén keresztül érhető el. A külön testület felállítása fokozná ugyan a rendszer nyitottságát, de megszüntetné az esélyét a deliberatív eszme elterjedésének. A következő fejezetben azt vizsgáljuk, **milyen feltételek szükségesek ahhoz, hogy a parlament a deliberáció valódi helyszíne lehessen.** Először a parlamentek főbb jellemzőit vesszük sorra, majd azt, hogy ezek a jellegzetességek hogyan viszonyulnak a deliberatív elmélet fentebb ismertetett elvi alapjaihoz – mivel a deliberáció csak akkor valósulhat meg a parlamentben, ha alapvető feltételei teljesülnek.

Képviselőt

A modern demokratikus berendezkedésű országok – az antik athéni közvetlen formával szemben – képviselői demokráciák. Robert Dahl a demokrácia történelmi variációit tekintve az antik és a modern kormányzati rendszer közötti különbséget a két politikai rendszer léptéke (mérete) közötti különbséggel magyarázza. „Történelmileg elsőként a viszonylag demokratizálódott városállamok kormányzati rendszere tűnt fel. Jól később következett a második: a viszonylag demokratizálódott városállamoké. Az első a kis léptékű, a második a nagy léptékű népi kormányzás néhány lehetőségét mutatta be.” „A két rendszer mind eszményeiben mind gyakorlatában lényegesen eltér egymástól. ... Mindazonáltal téves a szokásos szembeállítás a városállam közvetlen demokráciája meg a nemzetállam képviselői demokráciája között” (Dahl, 1996: 16). A szembeállítás azért téves, mert még Athénban is, melyben a népgyűlések szerepe, gyakorisága a legnagyobb volt, a kormányzás választott vagy sorsolt tisztségviselők hatáskörébe tartozott, ezért a nép részvételének szerepét – a démosznak tekintett polgárok számát is figyelembe véve – nem szabad eltúlozni.

„Bár a képviselőt gondolati eredetében nem demokratikus, azon aligha csodálkozhatunk, hogy amikor a népi kormányzás hívei a tizenharmadik század végén ráeszméltek: a demokrácia hatalmas, országnyi méretű megvalósítására a képviselői elvet össze lehetne kapcsolni a demokratikus módszerrel, akkor ezt a bámulatba ejtő új összetételt minden idők egyik legnagyobb politikai találmányaként ünnepelték” (Dahl, 1996: 17). A képviselőt elve teszi tehát lehetővé, hogy néhány ezer fős közösségeknél nagyobbakban is megvalósulhasson a demokratikus kormányzás. A népképviselőt eszméje a parlament intézményében testesül meg, ezért helyes, hogy a politikai kormányzás **középpontjában a parlament** áll, az általa megválasztott – így neki felelős – kormánnyal. A képviselők kiválasztását különböző eljárásokkal valósították meg, melynek során a nép átruházta hatalmát az általa választott képviselőkre

– azzal a kikötéssel, hogy ellenőrzést gyakorol felettük. Mivel a képviselet elve is csak eszmény, ezért a valóságba való átültetése nem lehet hibátlan: „A választás és a képviselet valóban olyan eszközök, amelyek nélkül a demokrácia nem valósulhat meg; csakhogy éppen ezek jelentik Achilles sarkát is: minthogy a választások nem szükségszerűen szabadok, s a képviselet sem szükségszerűen valódi” (Sartori, 1999: 27).

Különbségek vannak aszerint is, hogy a képviselő szabad, vagy kötött mandátummal rendelkezik-e. Első esetben saját belátása szerint teheti azt, amit jónak lát, ami azért kedvező, mert így lehetővé válik, hogy ne csak saját választópolgárai, hanem a közösség érdekét tartsa szem előtt. Másrészt ez problematikus is lehet amiatt, hogy – közvetlen elszámoltatás híján – senki sem akadályozza meg, hogy saját érdekeit kövesse. Kaare Strom is erre utal, amikor a demokratikus képviselet problémái között a tökéletlen informáltság mellett megemlíti a nem-politikai motivációkat is, nevezetesen a kedvezőtlen kiválasztást (adverse selection), valamint az erkölcsi kockázatot (moral hazard). „Az első probléma arra vezeti a megbízókat, hogy rossz képviselőket válasszanak, akik nem rendelkeznek a legmegfelelőbb képességekkel vagy preferenciákkal. A másik oldalon találjuk az erkölcsi kockázatot, mely akkor merül fel, amikor az egyszer megválasztott képviselőnek lehetősége és indítéka is lesz arra, hogy észrevétlenül a megbízói érdekeivel ellentétesen cselekedjen” (Strom, 2006: 86). A kötött mandátum mindennek a fordítottja, előnyeit és hátrányait tekintve egyaránt, ekkor a képviselő a választói által valamilyen módon meghatározott álláspontot képviseli, attól semmilyen körülmények között el nem térve. Ma a törvényhozásokban nem jellemző a kötött mandátum elve, azonban ez a két történelmi formula a képviseleti szerepekben – mint „delegate” vagy „trustee” – tovább él.

A deliberatív demokrácia szempontjából a képviselet elve problémás. Arról azonban nincs szó, hogy a megoldás a közvetlen demokrácia lenne, mivel a deliberatív teoretikusok számára a részvételnél önmagában fontosabb az eljárás természete. Ha viszont azt a kérdést tesszük fel, hogy kik a deliberáció szereplői – vagy milyen jellegzetességekkel bírnak azok, akik részt vesznek benne – akkor az elmélet által támasztott feltételeknek a parlamentben ülő képviselők nem felelnek meg. A deliberatív eljárásban való részvételre David M. Ryfe tanulmánya szerint alapvetően két lehetőség adódik, de egyik sem a képviselet elve alapján. A deliberációt kezdeményező fél „... meghirdetheti a kezdeményezést helyileg, megengedve az egyes egyéneknek az önszelekciót, vagy aktívabb és direktebb toborzó mechanizmusokat választhat. Az első lehetőség tipikus eljárását „hóglyó mintának” nevezhetjük, melyben az érintett egyének a saját társadalmi hálózatukból kerülnek ki, majd ők maguk is toboroznak további egyéneket, szintén ebből a hálózatból, addig, míg a csoport ki nem alakul. A második lehetőség egyfajta „reprezentatív mintavételi” eljárásra utal, melyben a szervezők olyan demokratikus arculatú csoportot kreálnak, amely reflektál a közösségre. A csoport egyik esetben sem lehet túl nagy” (Ryfe, 2005: 51).

Pártok

A politikai hatalom középpontjában eredetileg a törvényhozás – végrehajtás viszonya állt, ezt az egyensúlyt azonban a pártok megjelenése a parlamentekben felborította – a hangsúly a kormány-ellenzék dichotómiára került. A politikai pártok a képviseleti demokrácia alapvető intézményei, az állampolgárok és a közhatalmi döntéseket hozó intézmények között közvetítenek. Több szerző állítja, hogy a pártok nélküli demokrácia és parlament csak illúzió: „A demokrácia pártok (többes számban) rendszere, mert a pártok kínálta vonatkozási rendszer és választási lehetőségek nélkül a választók légüres térben fejeznék ki szándékukat, s csak űrt teremtenének, a témérek töredék káoszát” (Sartori, 1999: 36).

A parlamentet tehát a pártok uralják, a deliberatív eljárás szempontjából jelenlétük azonban nem kívánatos – ugyanúgy, ahogyan más érdekszervezeteké sem, valamint semmilyen szervezeté, hiszen a deliberáció főszereplői egyének. A szervezetek – és a pártszervezetek különösen ilyenek – ellenmondásokkal terheltek, amint azt John Dewey is megfogalmazta: „Az egyének csak másokkal való társulásban találhatnak a szabadság előfeltételét alkotó biztonságot és védelmet, később viszont e társulások eredményes működésük érdekében olyan szervezeti formát öltenek, amely korlátozza a hozzájuk tartozók szabadságát. (...) Mivel a szervezet a legjobb esetben is csak a társulás működését közvetítő mechanizmus, az azonosítás azt bizonyítja mennyire űr lett a szolgából ... Az egyének önként csatlakoznak a társulásokhoz, amelyek gyakorlatilag már pusztá szervezetek, s aztán akár akarják, akár nem, cselekedeteik körülményei magukhoz ragadják a hatalmat tetteik fölött” (Dewey, 1992: 101). A pártok – elnevezésük is ezt mutatja – társadalmi részérdek képviselőit alakultak, akkor is, ha a pars pro toto elve szerint az egészre kívánnak hatni. Annak ellenére, hogy minden pártban megvan az egyetemessé válás igénye, az, hogy saját magát a társadalom egészét reprezentáló szervezetként és politikai erőként fogja fel, nem tekinthetjük a pártokat olyan szervezetnek, melyek a közérdek elérését tűzték ki célul. A deliberáció viszont megköveteli, hogy minden résztvevő a közérdeket tartsa szem előtt – egy párt által szocializált, párttól különféle ösztönzőktől függő képviselőtől elvárni ezt elméletileg is képtelenség.

Habermas fent említett művében odáig megy, hogy a pártelvű parlamentben még a képviselő mandátumának valódi függetlenségét is megkérdőjelezi. A szabad mandátum a képviselettel egyidős intézmény, soha nem lehetett kétséges, hogy a képviselő csak a lelkiismeretének és a nép egészének tartozik elszámolással – ellentétben a rendi berendezkedéssel, ahol a követek utasításnak engedelmeskedvén csak reprezentáltak megbízóikat, akár város volt az, akár földesúr. A pártok – írja – általában nyelik el kiemelkedő státusukat a politikai rendszerben, hogy több, versengő érdeket képesek összekapcsolni, majd „becsatornázni” a politikai döntéshozatalba. Ez viszont szükségszerűen ahhoz vezet, hogy „A szervezett érdekek között állandóan megismétlődő kompromisszum kényszere a pártot a frakcióval szemben kényszerítő erővé

változtatja, s kifelé biztosítja fellépésének egységét; a képviselő pártjától ténylegesen imperatív mandátumot kap” (Habermas, 1971: 395. – kiemelés tőlem K.Á.). A pártutasítások tehát kizárják azt is, hogy a képviselő a józan észre hallgasson, nem hogy más (párt) által meggyőzhető legyen.

Így az imént említett problémát – hogy szabad mandátum esetén a képviselő vagy a választói, vagy magánérdekét tartja szem előtt – kiegészül a pártérdekek szem előtt tartásával, amiről tapasztalataink alapján kijelenthetjük, hogy nem mindig esik egybe a választók érdekeivel, a képviselő magánérdekével is csak áttételesen, a közérdekkel pedig egyáltalán nem. A pártok által uralt parlament a deliberációnak ezért sem lehet megfelelő intézménye.

Összetétel

A harmadik, jelen tanulmány szempontjából fontos jellemzője a parlamentnek a képviselőtestület viszonylagos állandósága. A választások során ugyan cserélődnek a parlament tagjai, de négy-öt évig a testület összetétele állandó. E rotáció is csak látszólagos azonban, mivel a képviseleti elit folytonossága kimutatható, mind személyi, mind magasabb: társadalmi, strukturális, sőt rendszerszinten. A társadalmi szintet érintően írja Ilonszki Gabriella: „Előfordulhat, hogy az újak pontosan ugyanolyan szociológiai, politikai és viselkedési jellemzőkkel rendelkeznek, mint a hajdan volt régiek. Több érdekes kérdés, például a képviselet témája is felfűződik erre a szálra. Az elit társadalmi szintű hasonlósága vagy eltérése a nem elit csoportoktól és társadalmi háttéréből is következő preferenciáinak sajátosságai utalnak arra, hogy az elit társadalmi jellemzői mind a képviselet és legitimáció, mind a döntéshozatal tartalmi kérdései szempontjából nagyon fontosak” (Ilonszki, 2003: 110). Ebből következik az is, hogy ha a parlamenti elit tagjai társadalmilag jobban hasonlítanak egymásra, mint képviseltjeikre, akkor a különböző álláspontok racionális vitája sem teljesülhet. A deliberáció során az egyes egyének azért képesek reprezentálni a vélemények sokféleségét, mert minden egyének más a társadalmi háttére. Ez azt jelenti, hogy habár minden, a tanácskozásban részt vevő fél az adott ügy kapcsán a köz javát keresi, egyénenként mégis más szempontból fogják látni azt; levethetetlen „kulturális hátizsákjuk” miatt biztos, hogy különféle érvek hangzanak majd el. A deliberatív eljárásban ideális esetben a résztvevők köre problémáról-problémára változik – így biztosítván egyrészt az egyenlő esélyt a deliberációban való részvételre, másrészt azt, hogy mindig az adott ügyben leginkább érintettek – vagyis a releváns szereplők – vegyenek részt. Az éveken át változatlan összetétel ezt a két feltételt nem elégíti ki, az elit folytonossága pedig tovább súlyosbítja.

Konklúzió: a deliberáció a nyilvánosság informális szférájában

Fentebb amellett érveltünk, hogy a nyilvánosság intézményi keretein belül megvalósuló deliberáció lehetőségét a parlamentben érdemes vizsgálni, mivel egy külön deliberatív testület felállítása a demokrácia jelenlegi működési elveit érintetlenül hagyná, így meggátolná az eszme terjedését. Vizsgálatunk alapján azonban a parlament a deliberatív demokráciában nem játszhat központi szerepet, mivel fő jellemzői: a képviselő elve, a pártelvűség és a viszonylag állandó összetétel ellentmondásba kerülnek a deliberáció alapelveivel. A deliberáció kibontakozási lehetőségeit tehát a nyilvánosság más szférájában kell keresnünk, hogy válaszolhassunk a kérdésre: mi legyen a deliberáció terepe? A deliberatív vita lehetőségét az *informális* nyilvánosságban látjuk reálisabbnak. „A makró vagy diszkurzív deliberáció az informális és „vad” társadalmi terekben helyezkedik el, ahol a kommunikáció kötöttségektől mentes és spontán. A kommunikatív tér teljes kiterjedését magában foglalja, a négy szemközti beszélgetésektől a társadalmi mozgalmak akcióin át a médiáig bezárólag” (Hendriks, 2006: 494). A nyilvánosság intézményesült szerve a parlament, de a nyilvános vita közegét képezik az újságok, a szalonok és a különböző klubok és asztaltársaságok is – ez utóbbiakat tekintjük tehát a nyilvánosság informális, azaz formalizált kötöttségektől mentes terepének. Hendriks a makró szintű deliberációt, ebbe a nyilvánosságba helyezi, és megállapítja, hogy a civil társadalom szerepe itt válik jelentőssé: az állam segítőjeként, vagy akár ellensúlyát képezve.

A nyilvánosság informális szférájának bemutatása nem tárgya ennek a tanulmánynak, így itt csak egyetlen aspektusára hívjuk fel a figyelmet. A nyilvánosság szereplőinek, ahhoz, hogy hatékony deliberációt tudjanak folytatni, rendelkezniük kell bizonyos képességekkel egyrészt, és Paul Wheatman fogalmával élve „deliberatív karakterrel” másrészt. Mind ezek a képességek és tulajdonságok, mind a karakter nagyrészt fellelhető abban, amit a szakirodalom „civil kurázsinak” nevez, de érdemes megnéznünk őket közelebbről is. A vita akkor lehet sikeres, ha a szemben álló felek birtokában vannak olyan tulajdonságoknak, melyek lehetővé teszik a kulturált eszmecserét, ezen túl olyan képességeknek, amelyek előre is lendítik az ügyet. Mint a legtöbb kvalitást, ezeket is az iskolában kellene elsajátítanunk, egészen az elemi képzéstől kezdve. Tomas Englund tanulmánya a deliberatív kommunikációról szól, arról, hogyan lehet a kommunikatív képességeket az iskolában fejleszteni – ami tehát a nyilvános deliberáció alapját képezi (Englund, 2006). A folyamatban lévő deliberatív demokrácia olyan polgárokat kíván meg, akik jól megalapozott deliberatív attitűdökkel rendelkeznek – értve ez alatt a kommunikatív és argumentatív képességek erőteljes jelenlétét. Deweyt idézi, aki szerint a képzés és a demokrácia között alapvető összefüggés van, ezért az oktatásra kommunikatív fórumként tekint, ahol különböző ügyeket próbálnak megoldani. Englund dolgozatában

megjelöli a deliberatív kommunikáció öt karakterjegyét, majd részletesen leírja, hogy hogyan lehetne őket az iskolai képzés során fejleszteni. Ebből háromról már esett szó (különböző érvek jelenléte, tolerancia más vélemények iránt, kollektív döntéshozatal célja) kettő azonban speciálisan az oktatást érinti; az egyik az autoritások és tradicionális nézetek megkérdőjelezhetősége és lehetőség saját tradíciókkal való szembeszegülésre, a másik a diákok lehetősége, hogy tanári felügyelet nélkül is vitázhassanak a problémák megoldása céljából.

Wheatman tanulmányában a deliberativizmus erős irányzatával foglalkozik, mely különösen kemény követelményeket állít azon állampolgárok elé, akik a nyilvános deliberációban hajlandóak érveikkel előállni. Három normát ajánl, melyeket a résztvevőknek követniük kell. „E normák előíró, követelő természete arra reflektál, amit az erős deliberativisták a „demokratikus deliberatív karakter” jellemzői közé sorolnak” (Wheatman, 2005: 263). Először is, azokat a politikai végeredményeket, melyeket kívánatosnak találnak, észérvekkel kell támogatniuk a többi résztvevő előtt, akár ellenében. Másodszor: el kell utasítaniuk, vagy módosítaniuk kell saját nézeteiket, amennyiben egy alternatív politikai nézet mellett jobb érvek sorakoznak fel, mint amellet, amit eddig részesítettek előnyben. Harmadszor: tiszteletteljesen, de következetesen ellent kell mondaniuk azoknak, akiknek az érvei nem meggyőzőek számára. A nyilvános deliberáció ebben az esetben alternatív politikai végeredmények melletti érvek megbeszéléséről és kiértékeléséről szól.

Felhasznált irodalom

- Brown, Mark B.: Survey Article: *Citizen Panels And The Concept of Representation* In *The Journal of Political Philosophy*, Volume 14, Number 2, 2006 203-225 p.
- Dahl, Robert A.: *A pluralista demokrácia dilemmái*. Budapest, Osiris, 1996.
- Dewey, John: *A demokrácia és Amerika* In (szerk.) Ludassy Mária: *Az angolszász liberalizmus klasszikusai II*. Budapest, Atlantisz, 1992.
- Elstub, Stephen: *A Double-Edged Sword: The Increasing Diversity of Deliberative Democracy* In *Contemporary Politics*, volume 12, number 3-4, 2006 301-319 p.
- Englund, Tomas: *Deliberative Communication: A Pragmatist Proposal* In *J. Curriculum Studies*, Volume 38, Number 5, 2006 503-520 p.
- Habermas, Jürgen: *A társadalmi nyilvánosság szerkezetváltozása*. Budapest, Gondolat, 1971.
- Habermas, Jürgen: *A kommunikatív cselekvés elmélete*, a Filozófiai figyelő és a Szociológiai Figyelő különkiadványa / Jürgen Habermas ; [vál. Rényi Ágnes, Somlai Péter] ; [ford. Felkai Gábor, Király Edit] 1985.
- Hendriks, Carolyn M.: *Integrated Deliberation: Reconciling Civil Societies Dual Role* In *Deliberative Democracy in Political Studies*, Volume 54, Number 3, 2006 486-508 p.

X. RODOSZ Konferencia 2009. november 13-15., Kolozsvár

- Ilonszki Gabriella: *Számít-e az elit folytonossága?* (2003) In *Politikatudományi Szemle*, 2003/4, 2003 109-124 p.
- Kiss Viktor: *Közéleti kommunikáció – A nyugati társadalmak utolsó esélye?* In Fehér Katalin: *Társadalmi kommunikáció*. L'Harmattan, 2007 136-158 p.
- McGann, Anthony J.: *Social Choice And Comparing Legislatures: Constitutional Versus Institutional Constrains* In *The Journal of Legislative Studies*, Volume 12, Number 3-4, 2006 443-461 p.
- Papp Zsolt: *A racionalitástól a kommunikatív racionalitásig. Jürgen Habermas társadalomelméleti szintézisééről*. In Csepeli György – Papp Zsolt – Pokol Béla: *Modern polgári társadalomelméletek*. Budapest, Gondolat, 1987.
- Ryfe, David M.: *Does Deliberative Democracy Work?* In *Annual Review of Political Science* Number 8, 2005 49-71 p.
- Sartori, Giovanni: *Demokrácia*. Budapest, Osiris, 1999.
- Strom, Kaare: *Parliamentary Democracy and Delegation* In Strøm, Kaare, Wolfgang C. Müller, And Torbjörn Bergman: *Delegation And Accountability in Parliamentary Democracies*. Oxford Scholarship Online Monographs, 2003. 55-107 p.
- Wheatman, Paul: *Deliberative Character* In *The Journal Of Political Philosophy*, Volume 13, Number 3, 2005 263-283 p.
- Wiklund, Hans: *In Search of Arenas For Democratic Deliberation: A Habermasian Review of Environmental Assessment in Impact Assessment And Project Appraisal*, Volume 23, Number 4, 2005 281-292 p.